

ben a franciák Arras-nál és a flandriaiak Mons-en-Pevele-ben, az angolok 1346-ban Crécy-nél választották a védekezésnek ezt a módját. A másik kizáró ok a távolság lehetne, ám a szekeket előre is lehetett küldeni, közbeeső királyi birtokokról is indíthatták őket. Végeredményben a kb. 170 km-t ökörvontatás esetén — becslések alapján — napi 20 km-es sebességgel haladva 17 nap alatt megtehették, lövontatás esetén még gyorsabban.

A csata leírásával — mivel az forrásainkat hűen követi — egyet lehet érteni. Talán a Muhi-pusztai földrajzi leírása lehetett volna részletesebb, amiről Ágoston István művéből nyerhettünk részletes felvilágosítást, még ha tudjuk is, hogy a vidék vízrajzi viszonyai rendkívüli mértékben megváltoztak a századok alatt. A kötetben valahol megérdemelt volna Zichy Ladomér könyve egy historiográfiai kitérőt és egy elismerő méltatást. A téma iránt nem filológus történészként érdeklődő Zichy kitűnő érzékkel tapintott rá a korábbi magyar szakirodalom tarthatatlan létszámadataira, a tatár pusztítás túldimenzionált bemutatására s arra a tény-

re, hogy a megerősített helyek milyen sikerrel álltak ellen a tatároknak. (Reális létszámbecsléseihez például a mai lengyel szakirodalom is igen közel áll, így *Krakowski*, *Matuszewski*, *Labuda* stb.) Kétségkívül maradandó hatást gyakorolt a tatárjárással foglalkozó magyar történészekre.

A Szerző végső következtetését magunk is osztjuk, vagyis hogy a tatárok azért vonultak el, s adták fel Magyarország birtokba vételének tervét, mert az ország erődített helyeinek jó részét nem tudták bevenni, a király menekülése ellenére sem szűnt meg az ellenállás, és az ország pacifikálásra semmi remény sem mutatkozott. Ha az ország teljes leigázásának elkerülését győzelemnek lehet nevezni, akkor a tatárjárással kapcsolatban beszélhetünk magyar győzelemről, bár talán mértéktartóbb lenne azt taktikai sikerként elkönyvelni.

A kötetet számos, gondosan válogatott kép és térkép teszi élvezetessé, még ha egy kellemetlen elírás a kigyópusztai csatából kigyópusztai csatát kreált is.

Veszprémy László

ÁGOSTON ISTVÁN

MUHI CSATA, 1241

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 1991. 78 o.)

A Zrínyi Kiadó, mint láttuk, nem fedkezett meg a Muhi csata 750. évfordulójáról. A Hadtörténelmi Közlemények 1991. évi első száma mellett e kiadvány is az évfordulás megemlékezés maradandó eredményének tekinthető, mivel a Hadtörténelmi Intézetben a csata évfordulójának másnapján, 1991. április 12-én Kristó Gyula elnökletével megtartott tudományos ülészen elhangzott előadások összegyűjtve nem jelennek meg.

A szerzővel már az előadók között is találkozhattunk. A kiadó részéről „merész” vállalkozás volt nem történetészre bízni a feladatot, mivel a kívülállónak nincsen könnyű dolga, ha el

akar igazodni a középkori történelemre vonatkozó — sokszor egymásnak is ellentmondó — források és feldolgozások ingoványos talaján.

A kötet a következőképpen tagolódik: első fejezetként a Muhi-pusztai történeti jelentőségét vizsgálja, bemutatja a honfoglaláskor s a magyarok megtelepedésének történeti forrásait, taglalja a százi apátság korai történetét, megemlékezve a Vak Béla király és a trónkövetelő Borisz e területre helyezhető ütközetéről.

Ezt követően a Muhi-pusztai földrajzi jellemzőit tekinti át, amelyeknek ismerete valóban alapvető az 1241. évi ütközet nyomán követése szempontjá-

ból. Közben kitér a terület vízrajzi és településtörténeti bemutatására.

A harmadik fejezet tárgyalja a kötet címében is szereplő muhi csatát, majd táblázatban is összefoglalja a tatárok elleni küzdelmekben elesett, vagy részt vett magyarok nevét.

A záró fejezetben a csatatér régészeti kutatásának összefoglalását találjuk, élvezhető minőségű térképek és fényképfelvételek kíséretében.

A kötet szerkezetéből is jól látszik, hogy a szerző, nyilván érdeklődésének megfelelően, elsősorban a helytörténeti szempontok szerint közelítette meg a témát. Véleményünk szerint éppen azok a fejezetek a mű erősségei, ahol az általa jól ismert területről közvetlenül tudott szólni (a pusztá jelentősége és leírása, a régészeti kutatások összefoglalása), s a kifejezetten történeti fejezetben a korábbi évtizedek történeti szakirodalmának kapjuk tömörített és sajnos korántsem hibátlan áttekintését. Jelen ismertetésben — a vállalkozás további dicsérete helyett — a tévedések és elírások egy részének talán nem haszontalan kigyújtását tekintjük feladatunknak.

A középkori magyarországi elbeszélő forrásokra való hivatkozásokkal általában baj van: Anonymus mellett a szerző nem a krónikakompozíció egyes részeitől (Képes Krónika-család, Budai Krónika-család) beszél, hanem némi-képpen félrevezető módon Hess András vagy Thuróczy krónikájáról — s még hozzá is teszi „hogy a leírásoknak nagy része XII. századi keletkezésű”. Hasonlóképpen félrevezető „Sunád”-ot számon tartani az elbeszélő források között. Anonymust Mándi Mándy István nevezte 1799-ben megjelent művében Magyar Sunádnak, téves olvasata alapján, miként azt *Sebestyén Gyula* 1898-ban tisztázta (Ki volt Anonymus?, 60–62. o.). Kérdéses továbbá, hogy a Déta helynévnek van-e köze a francia „détail” szóhoz (21. o.).

A muhi csatával foglalkozó részben bántó sajtóhiba Szt. Lázár rend helyett Szt. László rendet írni. A kunok fegyveres erejének felbecsülésekor a megadott 40 ezer harcossal kapcsolatban haszonnal lehet forgatni *Pálóczy Horváth András*: Besenyők, Kunok, Jászok c. munkáját (Bp., 1989. 63. o.). E számot a forrásul használt Magyarország története I. k. is túlzónak nevezi (1386.

o.). Zavaró továbbá a nagykan nevének kétféle írásmódja (Ogotáj, Ögödej).

Már inkább a kötet szerkezetéhez tartozik a tatár előrenyomulás és a tatárok lengyelországi hadjárata részletesebb tárgyalásának hiánya. Hasonlóképpen hasznos lett volna a tatár hadseregéről és haditechnikáról szóló szakasz jelentős bővítése (*Vernadsky, G.*: The Mongols and Russia; *U. Kóhalmi Katalin*: A steppék nomádja lóháton, fegyverben; *Huuri, K.*: Zur Geschichte des mittelalterlichen Geschützwesens aus orientalischen Quellen; *Martin, H. D.*: The Mongol Army. In: *JRAS* 1943. 46–85. o.).

Folytassuk megjegyzéseinket: a magyar sereg létszámának 100 ezer főre becsülését nem érezzük meggyőzőnek, ebben az utóbbi évek szakmunkái mind egyetértenek. Apró elírás, hogy március 15. nem a virágvasárnap, hanem Iudica-vasárnap előtti péntekre esett. A szerző hivatkozik a Tarihi Üngürüszerre, ám a kiadásnak nem a XVIII. századi részéből — mint írja — hanem a XVI. századiból idéz. Egyébként — különösebb forrásérték híján — e műnek csekély a jelentősége. Móric fia Móric bravúrosan végrehajtott felderítése, az oklevél szövegéből kikövetkeztethetően, nem a muhi-csatára vonatkozott. Apróság, de a comes-t nem szoktuk gróf-szóval fordítani. A régi szakirodalom használata többször nehezíti a mai fordításokban szokásos névalakok azonosítását: Borisz helyett Borics, Detre helyett Detrik, Balog helyett Sinister M., Türje helyett Jurle, Móric helyett Mórirtz, Kemlék helyett Kemeluk (ez a 32. o. térképén jól szerepel). Talán túl könnyen adott hitelt a szerző a Szirmaiak esetleg csak egy hamisított oklevelen alapuló családi hagyományának (*Pauler Gy.*: Magyar nemzet története. 2. k., 595.; *Szentpétery I.*: Kritikai jegyzék... No. 1410.). A Fáy család esetében a szerzőt Nagy Iván vezette félre, amikor az (125. o.) Rugacs fiainak érdemét magának Rugacsnak tulajdonítja. A szerző novumként tárgyalja IV. Béla György ispán fiának Sándor mesternek kiállított oklevelét (48. o.) s Kandra Kabos alapján még idéz is belőle (74. o.). Az oklevél valóban kiadatlanak tűnik, de nem ismeretlen, amint az *Szentpétery* Kritikai jegyzék... No. 815. regesztája alapján kiderül. (Bp., 1923.)

Teljes mértékben egyetértünk azzal, hogy a szerző idézi a friesachi évköny-

vek vonatkozó részét (51. o.), de érthetetlen, hogy azt miért nem nevezi meg, s miért sejteti egy „13. századi párizsi kézirat”-nak. Itt jegyezzük meg az idézethez, hogy Misericordia-vasárnap a Húsvét utáni második és nem az első. Zaliz helynévénél pedig a Bihar megyei Szalacsra is szoktunk hivatkozni. Nyilvánvaló tollhiba, amikor a tatár kivonulás okát a szerző a tatár haditechnikában keresi. Végül a tatár benyomulás mértékének felmérésekor szerencsés lett volna utalni arra, hogy a muhi-csatavesztés ellenére sem szűnt meg a fegyveres ellenállás az országban, a várakban jelentős sikereket értek el, s már 1242-ben képes volt a magyar haderő felvenni a küzdelmet az osztrák határon. Szerencsés ötletnek tartjuk, hogy a tatár hadjárattal kapcsolatba hozható magyarok nevét kigyűjtötte a szerző. Valóban megérdemelnék a csatában elhunytak, illetve résztvevők, hogy a csatatéren emlékhelyet kapjanak s ott időről időre megemlékezzenek róluk. Maga a lista azonban már pontosításra szorul, így nem találtuk az elhunytak között Sólom fia Pósa erdélyi vajdát, Tomaj Dénes nádort stb.

A kötetet záró bibliográfiát még jó néhány tétellel lehetne gazdagítani. Legyen elég, ha csak a Magyarország hadtörténetét, *Strakosch-Grassmann: Der Einfall der Mongolen* c. könyvét, *G. Köhler* hadtörténetét, vagy a miskolci *Csorba Csabának* a türkevei múzeum

emlékkönyvében megjelent tanulmányát hiányoljuk. Szokatlan, ha az összefoglalásról (summary) külön ejtünk szót, de megéri. Ez nyilvánvalóan nem a szerző, hanem a kiadó munkája. Sajnos primitív. Tévesen április 12-ére teszi a csatát, 11-e helyett, s Batu kánt a „mongol dinasztia vezérének” nevezi. Még kellemetlenebb, hogy mindezt ráadásul Fülöp Jimmy angolágával próbálták meg a külföldi olvasók számára is érthetővé tenni, soronként legalább egy nyelvtani s egy sajtóhibával. Néhányat mutatóba: Carpathian helyett Carpatian, that helyett thet, invade Hungary helyett invade in the Hungary, led helyett leadeð, surrounded helyett sorrounded, faithful helyett faitful, one and a half helyett one and half, staying helyett staving, these events took place... 750 years ago helyett were taken place stb. Néhány elválasztási jótanács: innumer-able, enorm-ous, encounter-ed.

Reméljük, hogy a szerző kötete, apró, de bántó szakmai hiányosságai ellenére is, eléri célját, s a múlt iránti lelkesedésnek újabb generációkat tud megnyerni, akik egyúttal a történelmi tanulságok levonására is képesek lesznek: „Legyen figyelmeztetés” — mint írja — „a 750. évforduló, az önhietség, önzés, széthúzás, ellenségeskedés ellen”.

Veszprémy László

MARTIN GUDDAT

KÜRASSIERE, DRAGONER, HUSAREN

Die Kavallerie Friedrichs des Grossen

(Verlag E. S. Mittler und Sohn, Herford—Bonn, 1989. 99 o.)

A német szerző arra vállalkozott, hogy bemutassa a mai érdeklődőknek, miként sikerült Nagy Frigyesnek a XVIII. század derekán a lovas fegyvernem három csapatnemét alkotó vértészekből, dragonyosokból és huszárokból tiszteletet parancsoló és ütőképes haderőt kovácsolnia. Mindaddig a szakiro-

dalom inkább foglalkozott a porosz katonakirály gyalogságát alkotó flintásokkal és gránátosokkal. Ezért, és különösen a poroszországi huszárságra tekintettel, magyarként is érdeklődést kelthet az új szempontú megközelítés. A recenzens csak csatlakozhat az előszót megfogalmazó Günther Roth dan-